

ŽENSKA MUKABELA U SARAČICI DŽAMIJI U VISOKOM

Amela NUMANAGIĆ

Medresa "Osman-ef. Redžović"

numanagic@gmail.com

SAŽETAK: U ovom radu prvi put je prikazana ženska mukabela u visočkoj džamiji Saračici koja je, uz žensku mukabelu u Hadžijskoj džamiji u Sarajevu, jedna od najstarijih i sve do perioda Agresije veoma rijetkih ženskih mukabela u Bosni i Hercegovini. Na osnovu usmenih predanja i svjedočanstava dugogodišnjih direktnih učesnica u ovoj aktivnosti, evidentno je da ženska mukabela u ženskoj džamiji Saračici ima dugu i značajnu tradiciju. Zahvaljujući trudu i zalaganju, prije svega vrijednih muallima koje su decenijama u tišini ustrajavale u ovom ibadetu, a onda i džematliji koje su ih pratile, tradicija se prenosila s generacije na generaciju i sačuvala do danas. Ovim radom nastoji se ukazati na značaj ove tradicije koja omogućava džematlijkama socijalnu uključenost, dodatnu edukaciju, te im pruža priliku da daju svoj doprinos napretku zajednice i očuvanju identiteta.

Ključne riječi: mukabela, ramazan, ženska mukabela, visočka tradicija, džamija Saračica, ženska džamija

Uvod

Riječ "mukabela" porijeklo vodi od arapske riječi u značenju međusobno susretanje, sastajanje, okupljanje. (Muftić, 1984:II/2717) Izvorno, učenje mukabele veže se za tradiciju Poslanikovog učenja Kur'ana pred melekome Džibrilom tokom mjeseca ramazana. Mukabela se uglavnom uči u džamijskom prostoru i jedno je od glavnih obilježja ramazana u Bosni i Hercegovini. Nije pouzdano poznato kada i kako je ovaj običaj utemeljen, ali se zna da datira iz vremena osmanske uprave.

U Bosni i Hercegovini se uče različite mukabele: muška, hafiska, omladinska, sehurska, podnevna, ikindijska. Sve one na svoj način obogaćuju posebnu ramazansku atmosferu. Među njima veoma je važna i ženska mukabela. Žene su oduvijek

imale važnu ulogu u podizanju i odgoju potomstva, prenošenju znanja, posebno znanja o vjeri i čuvanju i prenošenju univerzalnih ljudskih vrijednosti na kojima počiva čovječanstvo. U vrijeme Poslanika one su bile učiteljice, savjetnice, borci, nadzornici, podrška i korektiv onima koji su vodili muslimane. U današnje vrijeme važnost njene uloge se manje ističe i priznaje ili čak umanjuje, ali njena uloga nije ništa manje važna. Posebno se to pokazalo u teškim vremenima za Bosnu i Bošnjake kada su žene doprinosile čuvanju vjerskih vrijednosti, odgoju bošnjačkih velikana i očuvanju identiteta. Žene to rade i danas na različite načine, a jedan od načina je i organiziranje zajedničkih džematskih aktivnosti među kojima posebno mjesto zauzima učenje ženske mukabele.

Poznato je da u Bosni i Hercegovini žene posjećuju i mušku mukabelu, ali, uglavnom, ne učestvuju u učenju Kur'ana naglas. Ponekad žene i na ovim mukabelama učestvuju u glasnom učenju Kur'ana, ali samo gdje su džemati malobrojni i gdje je nužno da se i one uključe. Ipak, odvojene mukabele u kojima Kur'an uče i slušaju isključivo žene važne su jer se na njima žene osjećaju ugodnije zato što se mogu potpuno posvetiti učenju i slušanju Kur'ana.

Ženska mukabela

Prvi spomen ženske mukabele veže se za period austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini, tačnije za 1903. godinu kada je započelo učenje mukabele u Tabak hadži Sulejmanovoj džamiji u Potok mahali. Ova mukabela je bila kratkog trajanja,

Fotografija 1: Ženska mukabela u Saračici džamiji u Visokom, 2023.

ubrzio je prekinuta. Nakon 50 godina, za vrijeme ramazana 1953. godine, ponovo je uspostavljena ženska hafiska mukabela u Hadžijskoj džamiji u Sarajevu i od tada se uči skoro 70 godina, s prekidom tokom Agresije na našu zemlju. To potvrđuje Fejzulah-ef. Hadžibajrić koji navodi kako se u Hadžijskoj džamiji u Sarajevu još od 1953. g. održava ženska mukabela, a učile su je nekadašnje hafize. (Hadžibajrić, 1964:168-172)

Nema pisanih tragova niti usmenih predanja da se u to vrijeme još negdje u Bosni i Hercegovini učila ženska mukabela, osim što se zna da su bile aktivne ženska mukabela u Saračici džamiji u Visokom, sa dugom tradicijom učenja, i mukabela u Poturmahalskoj džamiji u Travniku koja se uči od 1981.

Saračica džamija u Visokom

Ne zna se tačna godina kada je počelo učenje ženske mukabele u

visočkoj džamiji Saračici, ali se na osnovu usmenih predanja i svjedočanstava dugogodišnjih sudionika u ovoj aktivnosti sa sigurnošću može tvrditi da se ženska mukabela u ovoj džamiji uči duže od 70 godina. Saračica džamija u kojoj se uči ženska mukabela tradicionalno je rezervirana za centralnu žensku mukabelu u Visokom. Po tome je ona postala posebna, mada je neobično skromna po svojoj arhitekturi. Džamija datira iz XVII stoljeća i vakuf je hadži Hasana Saračevića (Saračića). (Seljaci i Berhamović, 2023:73) Smještena je u središtu visočkih mahala, u dolini između kuća i bašči, u blizini Tabhane. Po njoj je dobila ime mahala Saračica u kojoj se džamija nalazi. Jedna je od najstarijih gradskih džamija, ali kao ni ostale nije sačuvala svoj prvobitni izgled i više puta je restaurirana. U požaru 1911. ostala je netaknuta, ali je oštećena tokom Agresije te je zbog toga rekonstruirana 2000. Posljednja

rekonstrukcija bila je 2017. kada je dograđen predulaz u stilu stare bosanske džamije. Protokom vremena Saračica džamija nikada nije izgubila svoju prvobitnu namjenu i jedna je od posjećenijih džamija u gradu upravo zbog činjenice da se u njoj uči ženska mukabela te da se tu svakodnevno tokom ramazana okuplja veliki broj žena različite životne dobi.

Ženska mukabela u džamiji Saračici

Prije početka učenja mukabele, po nastupanju podne-namaza, klanja se namaz u džematu. S obzirom da su u džamiji prisutne samo žene, namaz predvodi neka od muallima, što je dozvoljeno prema hanefijskom mezhebu. (Tuhmaz, 2002:328) Ponekad je tu prisutan džematski imam ili mujezin, koji u tim prilikama predvodi namaz. Nakon namaza uči se mukabela i kazuju

Fotografija 2: Sa mukabele u Saračici džamiji, 1980-ih godina, s desna na lijevo: bule (tako su ih tada u narodu zvali) Selveta h. (hanuma) Konjićanin, Fata h. Džafić, hafiza Vahida h. Čehajić, Aiša h. Muderizović, Dževda h. Kardaš, Emira h. Fazlić, Hafiza h. Alešević, dvije muallime, Vasvija Tekešinović i Dika Karamustafić

se nasihati. Posebni vazu-nasihati u džamiji održavaju se subotom i nedjeljom kada se džematlijkama obraćaju muallime, profesorice i učenice medresa, studentice i profesorice islamskih fakulteta. Nekada su, pored njih, ovom ženskom džematu vazove kazivali i visočki glavni imami, imami, a dolazili su i istaknuti vaizi poput hfz. Ismet-ef. Spahića i dr. Ahmed-ef. Smajlovića.

Na kraju ramazana mukabela se završava učenjem kratkih sura, hatma-dovom i dovom po žive i umrle. Žene se tada posebno prisjećaju džematliki koje su godinama bile redovne na mukabeli, a više nisu među živima. Sama tradicija učenja kratkih sura prije učenja hatma-dove vezuje za vakife iz 15. i 16. stoljeća koji su oporučivali da se nakon proučenog cijelog Kur'ana prouče kratke sure s kraja Mushafa te sura El-Fatiha i početak sure El-Bekare s početka Mushafa kako

bi se odmah nakon završene jedne hatme započela nova.

Završavajući mukabelu, pomiješanih osjećanja, sretne što su još jednu godinu iznijele emanet koji su preuzele od svojih prethodnica i pomalo tužne što se rastaju do sljedećeg ramazana, mnoge s mislima ko će biti živ do iduće godine, žene s mukabele odlaze svojim kućama pripremati se za Bajram.

Saračica džamija, u narodu poznata i kao Ženska džamija, najvjerovatnije zbog toga što se u njoj odvijaju brojne ženske aktivnosti kao što su vazovi, iftari, mevludi, sa ženskom mukabelom koja se uči u njoj, postala je prepoznatljiva ne samo u Visokom nego i šire. Decenijama se tradicija učenja mukabele u ovoj džamiji nije prekidala. Vrijedne visočke muallime su po potrebi ulagale i dodatni napor kako bi sačuvale kontinuitet ovog zajedničkog ibadeta koji džematlijkama mnogo

znači. Muallima Vasvija Tekešinović svjedok je ove važne tradicije skoro cijeli svoj život. Još kao djevojčica, krajem sedamdesetih godina prošlog stoljeća, s majkom je dolazila na mukabelu. Sjeća se kako je džamija tih godina bila prepuna pa je bilo žena koje su iz harema pratile učenje mukabele. Svjesna njene važnosti i značaja, iznimno se trudila, zajedno sa svojim kolegicama, da se ova tradicija ni u vanrednim okolnostima ne prekida. Čak i u vrijeme Agresije na našu zemlju, u periodima ramazana kad je granatiranje bilo intenzivnije, žene se nisu okupljale u džamiji, ali su se muallime organizirale tako da su se džuzevi učili kod kuća kako bi se ovaj kontinuitet sačuvao.

Tokom pandemije Covid-19, muallime su učile mukabelu u praznoj džamiji, jer se džematliijke, zbog poštivanja mjera opreza, nisu okupljale. Zabilježeno je da je osamdesetih

godina prošlog vijeka, u vrijeme kada su mukabelu učile muallime Vahida Čehajić, Aiša Muderizović, Emira Fazlić i druge njihove kolegice, džemat bio toliko brojna da se završna hatma-dova učila u Šadranskoj džamiji, jer je Saračica bila premala da primi sve džematličke.¹ Važno je napomenuti da se ponekad izvan Saračice učila samo završna hatma-dova, dok se učenje mukabele u kontinuitetu sve ove godine odvijalo isključivo u ovoj džamiji.

Za čuvanje i prenošenje ove lijepe vjerske tradicije zaslužne su, pored džematliki, mnoge muallime koje su bile i ostale nositeljice ovih aktivnosti. Mukabelu su od najranijih godina učile rahmetli hafiza Vahida Čehajić rođena Bukurević (rođ. 1922), sestra šejh Omera Bukurevića koja je dugi niz godina vodila mukabelu. Prije nje mukabelu je učila njena majka, poznata visočka muallima (bula) Almasa Bukurević rođena Pinjagić (1890-1974). Postoji mogućnost da je muallima Almasa i započela učenje mukabele. Ona je bila zaposlena kao muallima i penzionisana je 1950. godine. Nije poznato da li je učenje mukabele započela prije ili nakon penzionisanja.

Mukabelu su u Saračici učile i dugi niz godina vodile: rahmetli Aiša Muderizović (rođ. Kudinović), rahmetli Hafiza Alešević (u. 2006), mukabelu je učila punih 40 godina, od 1962. do 2002, rahmetli Hiba Mataradžija, rahmetli Dževda Kardaš (u. 2004), prema riječima njene kćerke mukabelu je učila "cijeli život", osim pred smrt kad se razboljela, potom Emira Fazlić i Dika Karamustafić.

Zatim muallime: Safeta Hadžiahmetović, koja mukabelu uči više od 30 godina, otkako je iz Goražda došla u Visoko, muallima Vasvija Tekešinović uči mukabelu od drugog razreda medrese, punih 38 godina bez prestanka i dugi

niz godina vodi mukabelu, zatim mnogo godina mukabelu uče Fatima Hadžić, Mediha Jašarević i Hajrija Limo.

Posljednjih godina mukabelu uče: Vasvija Tekešinović, Safeta Hadžiahmetović, Fatima Hadžić, Delila Hasečić, Mediha Jašarević i Hajrija Limo.

U posljednjih tridesetak godina, između ostalih, mukabelu su učile hafize: Amina i Adna Begić, hafiza Merjema Kelemiš, hafiza Medina Cerić, hafiza Selma Bećirović, Aiša Omanović, Sumeja Omerbegović, Merjema Mukabel, Emsudina Aždahić, Amela Numanagić, Samra Aždahić, Amila Čehaja, Selma Softić, Lamija Aždahić, Fatima Babović, Amina Uzunalić, Safija Koljenović, Lejla Vuković, Isma Kadić, Ilma Bajrić, Ehlimana Handžić, Esma Fazlić, Mahira Avdagić i druge.

Svake godine u učenju mukabele učestvuje i nekoliko učenica medrese, najčešće Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu i Medrese "Osman-ef. Redžović" iz Velikog Čajna. Ženske aktivnosti su prilika da i učenice medresa stiču iskustvo u javnim nastupima te da u saradnji s džematlikama organiziraju vjerske programe. Učenje mukabele i održavanje vazova pomaže učenicama u prevazilaženju izazova karakterističnih za njihove godine, poput anksioznosti i treme, pozitivno utiče na njihovo samopouzdanje i omogućava im da daju svoj doprinos očuvanju i prenošenju ove važne tradicije.

Jedna od džematliki, nakon adaptacije džamije Saračice 2017. g. za RTV Visoko rekla je da joj ta džamija i mukabela mnogo znače jer tu dolazi oko pedeset godina, dolazila je tu kao djevojčica sa svojom majkom i sada ustrajava u tome. Dolazak kod nje budi lijepa sjećanja na djetinjstvo, njenu majku i džematličke tog vrijednog džemata.

Osim centralne ženske mukabele u Saračici džamiji, ženske mukabele se danas uče i u većini džemata na cijelom teritoriju Medžlisa Islamske zajednice Visoko. Vrijedne muallime

i džematličke su uspostavile ovu tradiciju i trude se da je održe i prenesu na buduće generacije.

Zaključak

Mukabele su dio naše bošnjačke tradicije koju trebamo negovati, čuvati i prenositi na buduće generacije kao ibadet koji se obavlja na način specifičan za ove prostore i kao takav je dio našeg identiteta. Ženska mukabela u visočkoj džamiji Saračica je, uz žensku mukabelu u Hadžijskoj džamiji u Sarajevu, jedna od najstarijih i sve do perioda Agresije veoma rijetkih ženskih mukabela u Bosni i Hercegovini. Tokom i nakon vremena Agresije, praksa ženskih mukabela postala je značajnije zastupljena po džamijama širom Bosne i Hercegovine.

Za razliku od sarajevske ženske mukabele o kojoj postoje pisani tragovi, o visočkoj ženskoj mukabeli skoro da se nije pisalo. Nadamo se da će ovaj rad doprinijeti da se sačuva spomen na povijest ove mukabele kao i na sve one koje su doprinijele njenoj dugoj tradiciji.

Ženska mukabela ima posebnu težinu i značaj i zbog toga što je to ramazanska aktivnost čije su nositeljice žene. Trideset dana, u vrijeme podne-namaza, žene provode vrijeme u džamiji, uče i slušaju Kur'an. Muallime tumače i prenose poruke Kur'ana vrijednim džematlikama koje to znaju prepoznati i cijeniti. Nakon mukabele žurno idu svojim kućama kako bi stigle obaviti svoje ostale specifične ramazanske obaveze.

Dugogodišnja tradicija ženske mukabele u Visokom je indikator nivoa vjerskog obrazovanja, svijesti, odanosti tradiciji i spremnosti na požrtvovan rad visočke žene u različitim periodima naše historije.

Ovaj rad je sjećanje na sve muallime i džematličke koje su dio sebe ugradile u tradiciju ženske mukabele u Visokom uz molbu Uzvišenom Allahu da ih nagradi za njihov trud i da bude na pomoći onima koje u budućnosti budu ustrajavale u ovom ibadetu.

¹ Kazivao Nijaz-ef. Keso. Zabilježila Amela Numanagić. U Visokom, januar 2025.

Izvori i literatura

- Hadžibajrić, Fejzulah (1964). "Uz deseto-godišnjicu jedne mukabele u Sarajevu", *Glasnik VIS-a*, XXVII, 3-4, 168-172.
- Ljevaković-Subašić, Sumeja, "Stoljetna tradicija učenja hafiske ženske mukabele u Sarajevu", <https://preporod.info/bs/article/39575/stoljetna-tradicija-ucenja-hafiske-zenske-mukabele-u-sarajevu> (pristupljeno 20. 3. 2023)
- Muftić, Teufik (1984). *Arapsko-srpskohrvatski rječnik II*. Sarajevo
- Omerdić, Mustafa (2000). *Hafizi Visokog i okoline*. Visoko: Medžlis Islamske zajednice Visoko.
- Seljaci Emrah, Berhamović, Mustafa (2023). "Visočke vakufname i dokumenti o uvakufljenjima (od XVIII do XX stoljeća)", *Analiz GHB*, 30 (44), 71-96.
- Tuhmaz, Abdulhamid Mahmud (2002). *Hanefijski fikih*. Sarajevo.
- "Ramazanski duh Sarajeva: Tradicionalno učenje ženske mukabele u Hadžij-skoj džamiji", <https://radiosarajevo.ba/metromahala teme/ramazanski-duh-sarajeva-tradicionalno-ucenje-zenske-mukabele-u-hadzijskoj-dzami/489774> (pristupljeno 29.3.2023).

الموجز

المقابلة (ختم القرآن) النسائية في مسجد سَراشيتسا في فيسوكو

أميلا نُعماناغيتش

يتحدث هذا المقال لأول مرة عن المقابلة (ختم القرآن) النسائية في مسجد سَراشيتسا في فيسوكو، والتي تعد إلى جانب المقابلة النسائية في مسجد حاجيسكا في سرايفو إحدى أقدم مقابلات النساء وأندرها قبل العدوان على البوسنة والهرسك. وبناء على الروايات الشفوية وشهادات المشاركات الأحياء منذ فترة طويلة في هذا النشاط، يبدو جليا أن المقابلة النسائية في مسجد سَراشيتسا ذات تراث طويل ومهم. وبفضل جهود ومثابرة معلمات الدين اللاتي واطبن بصمت على هذه العبادة لعقود من الزمن، ومن ثم المسلمات اللاتي تبعنهم، تم تناقل هذا التراث والحفاظ عليه عبر الأجيال، حتى يومنا هذا. ويسلط هذا المقال الضوء على قيمة هذا التراث الذي يمكن النساء المسلمات من الاندماج الاجتماعي، والحصول على التعليم الإضافي، ويتيح لهن فرصة الإسهام في تقدم المجتمع والحفاظ على الهوية.

الكلمات الرئيسية: المقابلة، رمضان، المقابلة النسائية، تراث فيسوكو، مسجد سَراشيتسا، مسجد النساء.

Summary

WOMEN'S MUQABALA IN SARAČICA MOSQUE IN VISOKO

Amela Numanagić

This article presents, for the first time, a women's *muqabala* held in the Saračica mosque in Visoko. Saračica mosque, along with Haji mosque in Sarajevo has the longest tradition of women *muqabala*, which continued until the Aggression on Bosnia and Herzegovina, as very rare *muqabala* held by women. Based on oral tradition and the testimony of the direct participants, it is evident that the women's *muqabala* has a very long and significant tradition in the Saračica mosque in Visoko. Thanks to the effort and diligence of, primarily, muallimas but also jamaat members, this tradition is carried on from one generation to the next and thus was preserved. In this article, we tried to stress the significance of this tradition, which offers additional education, social inclusiveness, and provides the female members of the jamaat with an opportunity to make a significant contribution to the preservation of their identity and the overall development of the community

Keywords: *muqabala*, Ramadhan, women *muqabala*, Visoko tradition, Saračica mosque, women mosque